

כינונה של הקהילה הילידית האוטונומית בהיספנו־אמריקה, 1500–1813: מפעל של פיקוח, תרבות וניצול

איתן גינזברג

תקציר

המאמר שלפנינו מבקש לבחון את התהליך המשפטי, הפוליטי והמנהלי שבמהלכו אורגנו כלל ילידי היספנו־אמריקה בקהילות מקום חדשות. קהילות אלה המירו את ההתיישבות הילידית הפרוכיאלית ברחבי התתי־יבשת האמריקאית בהתיישבות מבוססת על יסודות אירופיים־ספרדיים ונוצריים. במאמר אטען שטרנספר גדול ממדים זה, שהעתיק עשרות מיליוני ילידים ממוקום לאתרי נוף, זיכרון, ייצור ופיקוח חדשים מתוך מחיקתם של אלה המסורתיים, היה בחזקת הכרח לאלה שביקשו לחלוש על יבשת לא להם ולנצלה לצורכיהם. אולם היומרה שאפשר היה לקיים את המהלך באורח מוסכם, מפויס ומתואם עם המנהיגות הילידית, מתוך צמצום ניכר של מרחב הכוח והאלימות שבו, לא הוכיחה את עצמה. השרירות והאלימות, שהוצנעו עמוק בין קפלי הפקודות, ההנחיות וההוראות שעיצבו את המהלך, באו לידי ביטוי יומיומי ביישומו. עם זאת, מקץ 400 שנה ויותר הפכה באופן פרדוקסלי קהילת הילידים האוטונומית החדשה, או ה"רפובליקה" כפי שכונתה, מנוף לחידושה של הזהות הילידית באמריקה, שיש לה עדנה רבה בשלושת העשורים האחרונים.

מילות מפתח: היספנו־אמריקה; ספרד החדשה; פרו; טרנספר; רדוקציה (reducción); קונגרציה (congregación); "רפובליקה של ילידים" (república de indios); אחידו (ejido); פואבלו (pueblos); פרוכיאליזם

הבעיה

לפני הכיבוש הספרדי חיו ילידי אמריקה בפזורה רב: קבוצות בקתות פה, אחרת שם. אורח חיים זה היה נוח לילידים משום שיצר סמיכות בינם ובין חלקות השדה שלהם וקבוצות ההשתייכות האתנו-משפחתיות המדויקות שלהם. הכובשים כינו את מקומות המגורים האלה פעמים "אַלְדָּאָה" (כפר קטן), פעמים "כפר" (pueblo), פעמים "חווה" (estancia) ועוד. בספרו "היסטוריה כללית של איי הודו המערביים, ובייחוד של ממשל צ'יאפס וגואטמלה" (1619) תיאר הנזיר הדומיניקני וההיסטוריון אנטוניו רמסאל (Remesal, 1575-1627), ששהה שנים ארוכות במרכז אמריקה לצורך מחקריו, את תמונת המגורים הזו כך:

האינדיאנים על קבוצותיהם חיו ביישובים שונים אלה מאלה, תחת שמות שונים, עם אדונים שונים, מושלים שונים, אלילים שונים ולשונות שונות. והכול כל כך מרוחק זה מזה [...] וכיוון שלא סידרו את הכפרים לפי רחובות ושכונות כמו באירופה, היה בית אחד פה, בית אחר שם, במרחק מה בית נוסף, ללא כל קשר. ומסיבה זו מקום של חמש מאות תושבים או פחות [...] תפס שטח אדמה של פרסה שלמה (Solano, 1984, p. 77).

רק באזורים צפופי אוכלוסין כגון מרכז מקסיקו או מרכז האנדים הפרואנים, שבהם התקיימו הילידים מחקלאות אינטנסיבית, נוצרו קהילות מקום קרובות לתצורת יישוב, אף כי מעולם לא היה זה יישוב סדור, תָּחום כהלכה ומאורגן, לא כל שכן אחיד בתבניתו, כפי שעוצבו הקהילות הכפריות באירופה. מרכזים אורבניים מהסוג המוכר במערב כונו "יישובי ראש" (cabeceras), ואם התקיימו לא נועדו למגורי כלל האוכלוסייה, אלא כמרכזי דת, ממשל ומסחר, וכן למגורי המנהיגים הבכירים ("סניורים"), כוהני הדת ובעלי התפקידים בממשל האזורי.

סגנון המגורים הפזור והמערך הסניוריאלי המורכב שהיה שזור בתוכו הקשו על סוכני הכתר לאתר את האוכלוסייה, לסווגה ולרושמה לצורך תשלום מס הגולגולת (tributo) ולשם גיוסה לעבודות הכפייה המחזוריות (repartimiento) בחוות הספרדיות, במכרות הכסף, בבניין הערים ובפיתוח תשתיות המשק והתחבורה. הפזורה גם הקשה על החדירה למערך הסניוריאלי הילידי ועל גיוסו למערך הכוח והשליטה הקולוניאליים. עוד הקשה הפזורה באותה מידה גם על הפיקוח הדתי ועל תהליך התרבות ועיצוב התודעה הנוצרית החדשה (Gerhard, 1975, pp. 567-569),

וכן על הרגעת הרוחות בקרב הילידים שהתגוררו באזורי הספר הקולוניאליים (צפון מקסיקו ומערבה, מרכז אמריקה, דרום פרו וצ'ילה) והתנגדו בתוקף לקבל על עצמם את עולמם של הספרדים. לעומת זאת, אפשר הפיזור לאנקומדרוס (encomenderos) – אנשים שהחלו לרוב את דרכם כמפקדי הכיבוש וחייליו הבכירים, נעשו חוואים בינוניים או גדולים, ונהיו מעין אצולה קולוניאלית חדשה – לאיים על סמכותו של הכתר. היה להם הכוח לעשות את מה שלא היה רצוי לכתר: לנכס לעצמם, לעתים לצוד ממש, את הילידים הפזורים סביבם "בית פה בית שם", במסגרת המכסות שנקבעו לצורך קיום חוותיהם או מעבר להן, ובכך לבסס לעצמם סמכות פוליטית וטריטוריאלית עדיפה על זו של הכתר.¹

בשלב מוקדם למדי החליט אפוא הכתר על ריכוז הילידים בקהילות. המחשבה הייתה לכונן בדרך זו רשת של "רפובליקות" ילידיות אוטונומיות ומוגנות, שתתקיים במקביל למארג היישובי (והיצרני) הספרדי, ועם זאת תהיה סמוכה אליו, לשרתו. הליך זה נגזר מאופייה של הקולוניזציה הספרדית שלא הועידה את עצמה להיות מפעל התיישבות בנוסח האנגלי של צפון אמריקה, אלא התכוונה לנצל את משאביה של אמריקה בסיוע כוח אדם מנהלי זמני, שהיה כפוף למועצת המושבות במטרופולין ומבוקר על ידה בקפדנות. שיטת התיישבות זו חייבה אפוא, נוסף על משטור הילידים, גם התאמה של פרישתם המרחבית למוקדי מקורות הפקת הכנסה שנבעו בעיקרם מחקלאות וממכרות.

כדי לעמוד באתגריה ולספק את מאווייה של ספרד באירופה – השלמת איחודה הפנימי; שליטה על שטחים בצפון אפריקה וכן על סיציליה, דרום איטליה, ונציה ומילאנו; מאבק בתורכים העות'מאנים ובפרוטסטנטים; דיכוי מרידות בארצות השפלה; מאבק בפירטים ובצי האנגלי; וביסוס מעמדה כמנהיגת האימפריה הרומית הקדושה (Stewart, 1969, pp. 281-290; Macleod, 1988, pp. 374-379) – הייתה ספרד זקוקה לזרימה שופעת של עושר שמקורו באמריקה, כ-96 אחוז ממנו בדמות מטילי זהב וכסף (Hamilton, 1965, pp. 33-34). צו מלכותי שנמסר בשנת 1609 לפרו ממחיש זאת היטב. נאמר בו שילידים המוכנים להתכנס מרצונם באזור רכס פוטוסי (Potosí), מרחב כריית הכסף העיקרי באנדים המרכזיים, יזכו לשפע

1 הצמדת היישובים האינדיאניים לאנקומיאנדות ומספרם של אותם יישובים הוכרעו בידי הרשויות הבכירות של כל משנות למלך על פי גודל האנקומיאנדה, עיסוקיה הכלכליים ומעמדו של העומד בראשה (Yokoyama, 2014, 37).

קרקעות לעיבוד עצמי, לשירותי בריאות טובים ולהקלות ניכרות בעבודות החובה (mita), לרבות פטור של שש שנים מעבודה במכרות (Solano, 1984, doc. 150), (pp. 303-304).

באותו הקשר סייע ה"משטור" גם בגיוס מס הגולגולת – משאב חיוני נוסף לקופת האימפריה. ערב הכיבוש העלתה רק כמחצית האוכלוסייה הילידית במרחב מקסיקו מס לכתר האצטקי. הדבר נבע מן העובדה שרק "הראויים", כלומר איכרים בעלי קרקעות, חויבו לשלם מס, ואף היו להם האמצעים הכלכליים לכך. המחצית האחרת, חקלאים קטנים, פועלי יום, אריסים, חוכרים, עבדים, ובפרו גם צמיתים – לא חויבו במס (Menegus Bornemann, 1986, pp. 103-128). הספרדים שזה מקרוב באו ביקשו לצרף את כלל האיכרים למעמד משלמי המס. משמעות הדבר הייתה שצריך היה לספק קרקע לכולם, דבר שהוסדר הן בספרד החדשה והן בפרו כחלק מפרויקט ריכוז הילידים בקהילות חדשות (Solano, 1984, doc. 144, pp. 290-294).

להליכי יצירת מכלולים קהילתיים ילידיים – בדרך כלל בדמות טרנספר מלא, לעתים בדמות "משטור" או "טרנספר קטן" של יישובים אורבניים שמיקומם נמצא ראוי – היו כמה מטרות נוספות: מחיקת יסודות הארגון החברתי-דתי הקיים (היסודות הפרוכיאליים) וסלילת הדרך ליצירתה של תודעה נוצרית חדשה; איתור קרקע למתיישבים הספרדים ורציונליזציה של השימוש בקרקע על פי יעדיה, איכויותיה ואפשרויות השילוב של טכנולוגיות השקיה בה; והבטחת זמינות גידולים חקלאיים שהיו חביבים על הספרדים או שהם סחרו בהם. בראש הרשימה עמדה החיטה, אך אליה נוספו גם קטניות, דלעת, אבוקדו, תפוחי אדמה, דבש, ירקות, פירות, קקאו, טבק ועלי עישון, צמחים ארומטיים ועוד. אל הגידולים החקלאיים התלווה ייצור מוצרים כגון מחצלות, קורות עץ, גלילי גומי, חבלים, שרף עצים וכלים למיניהם (Torres, 1989, pp. 61-62, 63-128).

מטרה נוספת הייתה הבטחת השקט. לרשות הספרדים לא עמדו האמצעים הדרושים לקיום צבא באמריקה. הכרחי היה אפוא לקיים יחסי שלום עם הילידים. משטר שיתבסס על הענקת אוטונומיה, ויסות שומות המס והעבודה, טיפוח מנהיגות בדרג נמוך ובינוני, קיום מערך שיפוטי לבוררות במקרי מחלוקת, הפרדה מוחלטת בין יישובי הילידים לאלה של הספרדים ואיסור חמור על שהיית ספרדים ובני תערובת,²

2 מסטיצוס – תערובת של לבנים ואינדיאנים; סמבוס – תערובת של אינדיאנים ושחורים; ומולטים – תערובת של לבנים ושחורים.

או בכינויים הכולל קסטות, ביישובי הילידים, פלישה לשטחיהם או פיתויים למכור את נכסיהם ללא הליכי פיקוח קפדניים. בתוך כך אפשר יישובם מחדש של הילידים לגייסם – תמורת זכויות יתר שונות – כ"ילידים של שלום" (indios de paz) כנגד אחיהם המורדים באזורי הספר, הלוא הם "הילידים של המלחמה" (indios de guerra), וכך לחסוך בהוצאות הצבא. ולבסוף, הטרונספר הקל על יישום מדיניות החלשת האַנקומַנְדְרוס ועל ערעור יומרותיהם לנהל את הקולוניה על פי דרכם, ולא מתוך ציות מלא למדיניות שהכתיב הכתר. מעשית הייתה לאַנקומַנְדְרוס היכולת לנהל את הקולוניה ללא המטרופולין.³ כדי שהקולוניה תנוהל על ידי המטרופולין הכרחי היה להחלישם. אישור לכך נמצא כשמתיישבי פרו הכריזו על מרד בכתר בשנת 1542.⁴ נוכל אפוא לסכם ולומר בהקשר זה שהסדרת ההתיישבות הילידית הייתה כורח שעליו עמד עתידו של המפעל ההיספנו-קולוניאלי כולו.

הדיון וחשיבותו

העניין בנושא הנידון במאמר זה נובע מכך שהקמת הקהילות הילידיות הולידה תרבות חיים חדשה לגמרי ובעלת רצף קיומי המגיע עד זמננו. פעולה זו הולידה שפע מושגים, שנהיו אמות מידה משפטיות, פרוצדורליות, סמליות ואף נוסטלגיות לתהליכים מודרניים, שנולדו תחילה בהקשר הקולוניאלי, אך שימשו בהמשך בסיס לעיצובן של פוליטיקות ילידיות ולאומיות אחרות. הקמת הקהילות הילידיות חידשה שורה של זהויות מקומיות, שהוגדרו מעצם ההשתייכות לקהילה ילידית מעוגנת בחוק. אותן קהילות הולידו גם שורה של ערכים, שהמרכזי בהם הוא הקומונליות, מופת של צדק חברתי. הצדקה נוספת לחקר הפרשה אפשר למצוא בעניין הרב שיש בה במחקר הסוציולוגי והאנתרופולוגי. שכן מתוך הרצון לגונן על

3 הספרדים, שביקשו לכבוש את אמריקה ולהשקיטה בלא מימון משלהם, נאלצו להקים את האנקומיאנדות בלית ברירה. עם זאת, הכתר סלד מן המסגרת הזאת, שהתחרתה בו על הטלת הסמכות המרחבית הספרדית, התעלמה לא פעם מהנחיותיו ואף איימה למרוד בו אם יפעיל כלפיה את מלוא סמכותו. על מערכת היחסים המורכבת הזו ראו Sotelo, 1987, pp. 220-221.

4 המרד שהוכרז בפרו והאיום במרד בספרד החדשה סביב פרסום "החוקים החדשים" של 1542 הוכיחו לכל בר בי רב במטרופולין שאם הכתר לא יעשה מעשה הוא יאבד כליל את אחיזתו באמריקה. ה"מעשה" היה כמובן ביסוס סמכותו על האוכלוסייה הילידית וניכוס מסיה לקופתו. כך הכתר הוא המחליט מה מתוך הכנסות אלה הוא יעביר לרשותם של האנקומנדרוס, ולא להפך. ראו גינזברג, 2009, עמ' 192-194.

שלמותן כמכלול מגובש, יצרו קהילות אלה כלי עבודה משלהן. עניין רב יש גם בהיערכויות המאוחרות יותר של יוצאי אותן קהילות, דוגמת "האינדיאניזם החדש" (היות אינדיאני מהשורש וללא פטרוניים חיצוניים), שהחל את דרכו בשנות השבעים של המאה העשרים, והצליח להיאבק ביעילות בגורמי פירוק פוזיטיביסטיים שביקשו "לאזרח" את הילידים ולכפות עליהם את מסגרת הקהילה הלאומית. המאמר מבקש לבחון את התהליך המשפטי הארוך שעליו הסתמכה הקמת הקהילה הילידית באמריקה, אשר אפשר להצדיק, להגדיר ולארגן אותה. הכוונה היא לעמוד על הקשיים שנקרו בדרכה של הקהילה ועל הניסיונות להתמודד עמם. עוד עומד המאמר על חשיבות המהלך לעניין הקולוניאלי ולהשלכותיו על אורחות החיים של הילידים, על תודעתם ועל מערכת היחסים שלהם עם הספרדים. ולבסוף תיבחן תרומת המהלך הקולוניאלי לחידוש הקהילה הילידית ואישושה לאחר ששרדה את תהליכי הפרטיקולריזציה וההפרטה של המאה התשע עשרה ורוב המאה העשרים, והגיעה בשלום לעידן "ההתעוררות האתנית" של שלהי המאה העשרים, שבו חודשו הזהויות הפרוכיאליות מימים עברו (Menegus Bornemann, 1999b, pp. 137-161; Roskamp, 2001, pp. 5-21; 2003, pp. 305-359; 2010, 39-53; Oudijk & Romero Frizzi, 2003, pp. 18-48; Romero Frizzi, 2010, 21-54).⁵ אף שהדיון עוסק בהיספנו־אמריקה יובאו לא מעט דוגמאות מן המרחבים של ספרד החדשה (מקסיקו, מרכז אמריקה והמרחב הקריבי של ימינו), שעמם יש לכותב היכרות בלתי אמצעית ומעמיקה יותר. הדיון יתבסס בעיקר על צוים, חוקים ופקודות של המלך ומועצותיו, שנמסרו לפקידיו בקולוניה והועברו על ידי אלה אל סוכני המשנה שלהם בתוך הקולוניה. החקיקה הקולוניאלית, יש לומר, הייתה ענפה מאוד, ומעת לעת היא נערכה באסופות מגובשות ומאורגנות לפי נושאים.⁶ עבודה חלוצית אחת המתבססת על חקיקה זו ועל הסדרה ומתמקדת בקהילה הילידית החדשה היא עבודתו של ההיסטוריון הספרדי הנודע פרנסיסקו דה פאולה סולנו פרס־לילה (Francisco de Paula Solano Pérez-Lila). עבודה זו תעמוד במרכז חיבור זה.

5 פרטיקולריזציה – פירוק הקהילה כישות משפטית ופוליטית קולקטיבית בעלת זכויות מוקנות, הפיכת כל חבר מחבריה לאדם המנהל את חייו באורח עצמאי מול הרשויות. הפרטה – חלוקת הרכוש הקהילתי, שהיה שיתופי כולו, לאנשים פרטיים, שלרוב לא ידעו איך לנהוג בו.

6 רשימת 29 החוקים שעסקו בריכוז הילידים בקהילות משלהם ונחקקו בשנים 1551–1664 מופיעה בתוך: Pinelo, 1681, pp. 198-201.

בהיסטוריוגרפיה ההיספנו-אמריקאית אין מחלוקת בשאלת התרומה המהותית שהייתה להליך הטרינספר להצלחת המפעל הקולוניאלי כמפעל של השתלטות, פיקוח, תרבות וניצול. בבסיס המאמר הנוכחי עומדת הטענה שמתחת למעטה של פקודות רוויות רצון טוב, פתינות ואמפתיה, שיש שראו בהן מופת הומניסטי (Hanke, 2002), החביא הטרינספר אלימות לטנטית של המדינה ושל גורמי כוח מקומיים, שהכתר היה מודע לה אך לא הצליח מעולם להתמודד עמה ביעילות. אלימות זו גרמה נזקים כבדים ובלתי הפיכים לאוכלוסייה הילידית, ובהצטרפה לקשיים הגדולים שחוו הילידים בתחומי העבודה, המסים, המלחמות, המגפות ופירוק מסגרות המשמעות, הביאה לקריסת אוכלוסייה זו. מכאן קצרה הדרך למסקנה שהגיע אליה רפאל למקין, שחקר פרקים מן ההיסטוריה ההיספנו-אמריקאית, שבמקום התחולל ג'נוסייד (Lemkin, [n.d]).

הנימוקים להקמת הקהילה הילידית האוטונומית, והליכי הקמתה

רעיון הטרינספר החל מתגבש בשנת 1503, כאשר ניקלוס דה אובנדו (Nicolás de Ovando), מושל המרחב הקריבי (שכלל גם את אזורי החוף המזרחיים והצפוניים של קולומביה ופנמה של היום, שנודעו גם בשם Castilla del Oro), כתב לפרדיננד ואיזבלה מלכי ספרד: "האינדיאנים צריכים לחלוק את הכפרים ולחיות ביחד, ולא להיות מרוחקים אלה מאלה ביערות. שם יהיה לכל אחד בית למגורים עם האישה והילדים, ונחלות, שאותן יכשירו, יזרעו ובהן יגדלו את עדריהם" (Solano, 1984, p. 79). במכתב אחר מאותה שנה הוסיף אובנדו את הצורך לכונן מסגרת התיישבות שתחנך לנצרות ותפקח על הילידים (Solano 1984, doc. 004). (pp. 109-110).

הנמקה נוספת, שמקורה בדאגה מוסרית לכאורה, הופיעה בינואר 1513 במסגרת חוקי בורגוס (Castillo, 1986, pp. 48-50), שהגדירו את האתגר הקולוניאלי בכללו ואת יחסי הממלכה עם הקולוניה וילידיה. חוקי בורגוס קבעו שלא רק הכרחי להקים יישובים ילידיים חדשים ולהופכם למעוזי גיוס עובדים, חינוך נוצרי ופיקוח רוחני, אלא שצריך להפרידם באורח קפדני מאלה של הספרדים, שמא יזיקו האחרונים לילידים. שתי הנמקות אלה להקמת יישובים אינדיאניים חדשים מופיעות במשולב במסמך ההוראות שנשלח בספטמבר 1516 לשלושת הנזירים ממסדר סאן חרונימו,

שניהלו את הקולוניה ההיספנית בקריבים בשנים 1516-1519 (עד כיבוש מקסיקו בשנים 1519-1521 זו הייתה "אמריקה" כולה). במסמך מפורט זה נידונו גם סוגיית הקרקעות וגבולותיהן, סוגיית הקיום הכלכלי העצמאי באותו זמן ובעתיד, וכן סוגיית המנהיגות שתוביל את המהלך.

במסמך משנת 1516 נאמר עוד שאת הילידים צריך למשוך באמצעות משא ומתן עם הקסיקים (מנהיגי הקבוצות השבטיות) המתואמים עם איש הכנסייה המכהן במקום, שבמהלכו יוצגו להם כל היתרונות שבטרנספר. המנהל הפנימי יהיה בידי הקסיקים בלבד. ביישובים קטנים יכהן אחד מהם ובגדולים אחדים. על כל מקבץ של כמה יישובים צריך יהיה למנות חוואי-אנקומנדרו לאחראי, אדם ספרדי ישר דרך שאמונתו עמוקה והוא מצטיין בדאגה לקידום השכלת הילידים ולהטמעת השפה והתרבות הספרדית בקרבם (Solano, 1984, doc. 012, p. 123). גישה זהירה זו כלפי הקסיקים והילידים שאותם הנהיגו בוטאה עוד בהנחיות שקיבל דיאגו קולומבוס, מושל הקריביים מאז 1509 והמשנה למלך של המרחב מאז 1511 (Solano, 1984, doc. 009, pp. 117-118).

במאי 1537 כותב בישוף גוואטמלה פרנסיסקו מרוקין (Marroquín) למלך קרלוס הראשון כך:

ודאי כבר נודע להוד מלכותו שמחוז גוואטמלה הררי ברובו [ו]אדמתו קשה מאוד וסלעית: ו[בו ניצב כל] בית במרחק ניכר ממשנהו, [ו]בלתי אפשרי לנצר את האינדיאנים אם לא מקבצים אותם (Solano, 1984, p. 80).

כדי לשכנע את האינדיאנים לעבור ממקומם הציע מרוקין לזמן את כל ראשי הילידים כדי להסביר להם את התועלת הרבה שתצמח להם מהמעבר, וכן ללוות את המהלך בכיטול כלל חובות המס והשירות שנאלצו הילידים לשלם למנהיגיהם ולאנקומנדרוס, עד להשלמת התהליך. לאחר שיתקבצו, יבנו את בתיהם ויכשירו את שטחי העיבוד, יבינו הילידים את מלוא "הטוב הגדול מאוד שיצמח מתוך כך לנפשותיהם" (Solano, 1984, doc. 037, p. 160).

גישתו של מרוקין אומצה במלואה על ידי המלך הספרדי. בצו (cédula – סְדוּלָה) מלכותי שהוציא קרלוס הראשון מלך ספרד (או קרל החמישי בתוארו כראש "האימפריה הרומית הקדושה") ביוני 1540 ציטט המלך את דברי הבישוף מילה במילה. עם זאת, הורה המלך שהפטורים על תשלומי המס וחובות השירות לא יוצעו לאינדיאנים מלכתחילה, אלא רק אם יתנגדו, וגם אז יוגבלו הפטורים, במידת

האפשר, לשנה אחת. אם גם פיתויים אלה לא ישכנעו את הילידים לעבור לאתרי ההתיישבות שיועדרו להם, הוסיף המלך, "אפשר יהיה לשולפם [בכוח] מכל מקום שבו הם ימצאו", ואף להענישם (Solano, 1984, doc. 044, p. 167).

ההחלטה לרכז את האינדיאנים בקהילות זכתה לגיבוי מוחלט של הכנסייה. הכרזת הכס הקדוש ב־1537 בדבר אנושיותם של הילידים באמצעות הבולה "האל הנשגב" (*Sublimis Deus*) הייתה אבן דרך במובן זה. לבולה צורפה החלטה בדבר תרבות האינדיאנים ברוח הציוויליזציה המערבית באמצעות אורבניזציה, אוונגליזציה ומשטור (*policía*). בהמשך לכך, ב־1546 התכנסה במקסיקו בהוראת המלך חונטה כנסייתית מיוחדת (Solano, 1984, doc. 110, p. 251) כדי לדון בתהליך ובאופן ביצועו. החונטה קיבלה את ההחלטה הבאה: "מכיוון שהאינדיאנים, בתורת אנשים הגיוניים, הם נוצרים אמיתיים ו'פוליטיקאים' (ראויים לחיים 'עירוניים'), נחוץ שיהיו מקובצים ואסופים בכפרים (*pueblos*), ושלא יחיו פזורים ומפוזרים על מרחבי אדמות ויערות" (Solano, 1984, p. 81; doc.110, p. 251). התוצאות תהיינה טובות מאוד, הבטיחה ההחלטה, משום שקיבוץ הילידים בקהילות מקום משלהם תצמיח תועלת רבה "לנצרות וגם לסדר הטוב של האינדיאנים, ואפשר יהיה לצבור יותר לחשבון הנכסים של ישו הנוצרי ואף לשירות ולתועלת הכלכלית הארצית (*temporal*) של הוד מלכותו" (שם).

הגישה המשדלת, המשכנעת והמפייסת בפנייה לילידים לקראת העברתם לכפרים משלהם ניכרת גם בצו המלכותי שנשלח ב־1549 לספרד החדשה, והתיר לילידים אף לבחור את המקום הרצוי להם, וכן לבסס את ההתיישבות החדשה על ניהול עצמי בעל סמכויות אוטונומיות נרחבות. אותו צו הורה גם על הקמת חוות לגידול בעלי חיים, על הקמת שווקים בכפרים החדשים למקומיים ולעוברי אורח ספרדים, ועל סלילת רשת דרכים אל השווקים. עם זאת, כדי שמטרת המהלך לא תישכח הובלטה במסמך הרוח הדוקטרינרית, שהזכירה את הקושי להחיל על התושבים את החוקים "העשויים לטובתם", כל עוד הם חיים מחוץ למערכת קהילתית מאורגנת (*policía*) (Solano, 1984, doc. 049, p. 171).

בהשראת הצו הזה נקבעו הנחיות לילידים שטרם התמקמו ביישובים החדשים. בהנחיה מלכותית (*Real Provisión*) בעלת תוקף דומה לצו מלכותי, שנשלחה לסנצ'ו דה קלוויחו (*Clavijo*) מושל פנמה וצפון קולומביה ב־21 במרץ 1551 והופצה אחר כך, כפי שנאמר במסמך, בכל היספנו-אמריקה, נאמר תחילה שמילידים אלה אין לדרוש שירותים אישיים (כלומר עבודת כפייה, ולמעשה שעבוד), אלא

מס גולגולת בלבד. אולם אם יתברר שאין להם משאבים לשלם אותו, "הרי על המושלים והאודיאנסיות לפטור אותם מתשלומי מס הגולגולת תוך מאמץ לכנסם בקהילות שבהן יחיו, יתרכו וילמדו את עיקרי האמונה הקתולית", ובהן "יסומנו להם השטחים שבהם יוכלו לזרוע את הגידולים הדרושים [להם] ולגדל את בעלי החיים שברשותם" (Solano, 1984, doc. 057, p. 182). מטרת הוראה זו הייתה למנוע את ניצולם של הילידים שטרם התמקמו בקהילות משלהם, תוך המרת מס הגולגולת במתן שירותים אישיים.

בפקודה משנת 1560 שנשלחה למשנה למלך ספרד החדשה חזר מלך ספרד היורש, פליפה השני, על העקרונות הללו, והוסיף להן תביעה חדשה: ריכוז האינדיאנים יחייב הקפדה על שמירת הרכוש האינדיאני הקיים במקומות שנעזבו. הרכוש הזה שייך לילידים, נאמר שם, ואין לגעת בו (Solano, 1984, doc. 068, p. 193).

בין השורות ניכר מאבק האיתנים שניהל המלך נגד האנקומדרוס שלמעשה שעברו את הילידים שישבו בשטחיהם. ריכוז הילידים בקהילות מקום משלהם נועד, פשוטו כמשמעו, לשחררם מאחיזה זו ולהעבירם לשליטתו של הכתר ולפיקוחו. הסגנון התקיף של פקודות הכתר והנחיותיו, לעומת החום, האמפתיה, הפטורים משומות והיטלים, התיאומים עם הקסיקים, הנדיבות בחלוקת השטחים ובהעברת הרכוש הקיים אל המקום החדש, העידוד בפיתוח ענפי ייצור, שווקים ותשתיות תנועה, והצעות הסיוע הנדיבות באספקת זרעים וכסף לתקופת המעבר – כל אלה, שלא היו ממנהגו של הכתר, רק העידו עד כמה הרחיק במאבקו באנקומדרוס, ואיזו חשיבות הקנה לתהליך היישוב מחדש (Solano, 1984, doc. 120, p. 260).

מסמך משנת 1618, שנשלח ממדריד לפרובינציה של פרגוואי תחת הכותרת "עבור השלטון הטוב של הילידים", הבהיר עוד את הסוגיה הזו. המסמך הִנְחָה במפורש שאין להקים רפובליקה אינדיאנית אלא באישורם הבלעדי של המשנה למלך, האודיאנסיה⁷ או המבקר מטעמם. במילים מפורשות יותר: בשום אופן לא כיוזמה מקומית של אנקומדרוס, אנשי דת או מושלים. ההנמקה שניתנה לכך הייתה שהאינדיאנים לא עברו למקומות חדשים ביוזמתם או מרצונם, אלא על פי הוראה מגבוה של המושלים ושל האנקומדרוס ולטובת האינטרסים של אלה, ולרוב במחיר בריאותם וחייהם (Solano, 1984, doc. 156, pp. 312-313).

7 בית משפט והמרחב המשפטי גם יחד; מעין ממשלה מקומית באזור הסמכות שלה.

אם כן, מאז 1618 בפרגוואי, וכקו מדיניות בכל היספנו-אמריקה, רק אישור מלכותי ישיר המועבר דרך מוסדות האמון שלו בקולוניה יכול היה להביא להקמת יישוב חדש או להזזת קיים, ואפילו לא החלטה של האינדיאנים עצמם, שמא אולצו לכך עקב אינטרסים לא להם. עם זאת, ניסוח הדברים מלמד שבפועל היה פער בין צורכי הכתר לצורכי המתישבים והכנסייה, וכי הכתר נאלץ במשך שנים להתפשר בעניין זה. נראה שרק בראשית המאה השבע עשרה היה כוח המיקוח שלו חזק דיו להתמודד עם התופעה הזו. כך או כך, המסמכים המצטברים לאורך המאה השש עשרה, אלה הדנים בחובה לכנס את הילידים בקהילות של ממשל עצמי וקובעים כללים מפורטים לביצוע הדבר, מוכיחים שכללים אלה הפכו לנורמות מחייבות וקבילות מרגע פרסומם ועד תום הקולוניה. לא נותר אלא לשפר את דרכי הביצוע ולהתמודד עם ההפרעות שגרמה העתקת מקום המגורים לשגרת החיים הילידית הדינמית (Solano, 1984, p. 81). בין השורות נחשף החשש מעימות עם הילידים, בייחוד עם אלה שאולצו לנודד ממחוזות שהאקלים בהם קשה והסביבה עוינת (Solano, 1984, p. 76), או עם אלה שהתנגדו נחרצות לנוכחות הספרדים, ובייחוד אנשי הספר הקולוניאלי, שהמגע עמם היה כרוך כמעט תמיד באלימות קשה ביותר (Álvarez, 2008, pp. 153-158).

ההיסטוריון המקסיקני פדרו קרסקו (Carrasco) משער שאם מטרת הטרנספר אכן הייתה לשבור את מבני הזהות והכוח המסורתיים של הילידים, ולקשור את חייהם ואת גורלם אל הכתר והכנסייה, צריך היה לפעול בזהירות, שמא יתגלגל המהלך לכדי מרד גלוי. סכנה גדולה לא פחות הייתה שהילידים המפוחדים יברחו בחזרה למקומות שמהם באו או למקומות מסתור שבהם לא יהיה אפשר למוצאם, ולכן גם לא יהיה אפשר להפיק מהם תועלת. מכאן הדאגה לבצע את כל המהלך בתיאום עם הקסיקים תוך קניית אמונם באמצעות מתת יתר. אכן, קובע סולנו (Solano, 1984, p. 84), ללא הקסיקים המהלך לא היה מתאפשר, על אף השפעתם הגדולה של הכמרים. על פי רמסל, היה לאנשי הדת הנוצרים תפקיד מרכזי בכל התהליך. "בהקמת הכפר אנשי הדת הם שהחזיקו במושכות. הם מדדו את הרחובות, הקצו מקום לבתים, שרטטו כנסיות, סיפקו את החומרים, ובלי להיות בקיאים באדריכלות, הפכו מומחים גדולים לבינוי [...] ולא בחלו בשום עבודה, גם בנחותה ביותר" (Solano, 1984, note 70, p. 84). עם זאת, הכתר דאג שעזרה זו, חשובה ככל שהייתה, לא תהיה קרדום לחפור בו עבור הכנסייה, ולכן בסדולה שהוא שלח לאודיאנסיה של מקסיקו ביולי 1562 נקבע מפורשות שעל הנזירים והכמרים חל

איסור מוחלט להחזיק ברכוש ביישובי הילידים, וכי עליהם לחיות "בעוני ובקבצנות ממש". רכוש שכזה, בין שנקנה ובין שהתקבל כהקדש, הורשו אנשי הדת להחזיק ביישובי הספרדים בלבד (Solano, 1984, doc. 072, pp. 197-198). המעבר ליישובים החדשים, אומר סולנו, התקבל באופן כללי בהסכמה. עם זאת, היו גם התנגדויות. הפתרון שנמצא היה שימוש בכוח. עמדה זו גם נקבעה בחוקי בורגוס, שבהם נאמר שבמקרה של התנגדות "אני מורה לכם שתשרפו את הבקתות של יישובי הילידים כדי שלילידים לא תהיה סיבה לשוב למקום שממנו נלקחו" (Solano, 1984, p. 83). נוסח הדברים מוכיח שאף שהכתר עשה כל שביכולתו להימנע משימוש באמצעים כאלה, הוא לא בחל בהם כאשר הטרונספר נתקל בקשיים.

ההסדרים הפנימיים

הניהול העצמי של האינדיאנים הותאם לגודל היישוב. ליישוב שכלל עד שמונים משפחות מונה ראש קהילה (alcalde) אחד. ליישוב גדול יותר מונו שניים כאלה בתוספת שני פקידים. קהילה גדולה עוד יותר קיבלה שני ראשי קהילה וארבעה פקידים (Solano, 1984, doc. 156, pp. 312-313). ככלל אורגן היישוב בשכונות, שכל אחת מהן ייצגה קבוצת ילידים מוגדרת תרבותית או משפחתית, שהובאה למקום מפוזרה כלשהי, אולי בהבטחה שתוכל לשמור על זהותה, דבר שהקל עליה להסכים להעתקה ממקומה. במשך הזמן נקבעה גם מדיניות של הפרדה בין קהילות הספרדים לקהילות הילידים הקיימות, שזכו להכרה (ולארגון מחדש, כמובן), וקהילות הילידים החדשות. בראשית תהליך ההתיישבות הסתפק הכתר בדיווח מדויק על אודות הספרדים שהתגוררו ביישובי הילידים, הרכוש שהחזיקו שם והמידה שבה התנהגותם סיכנה את הילידים. לאור הדיווח אמור היה המשנה למלך בכל מרחב להחליט אם להורות על הוצאת הספרדים מיישובי הילידים או להתיר את מגוריהם שם. לאחר זמן החלה מסתמנת מדיניות של הפרדה. בינתיים נקבע העיקרון שהרכוש הילידי השיתופי אסור בכל שעבוד או העברה אלא בתוך המשפחה ובתחומי היישוב בלבד. עוד נקבע שמתן הוראה להקים רפובליקה ילידית חדשה מבטל מיד כל עסקה עם הספרדים בנוגע לקרקעות שאמורות היו להיכלל בתחומה. ברי היה שרכוש חקלאי בטוח מפני כל סוג של הפקעה היה תנאי לקיומם הבלתי תלוי של הילידים, ומכאן לזרימת מסים, מזון ומוצרים חיוניים אחרים

לקהילות הספרדיות שמסביב, לשקט הפוליטי וליציבות הקולוניה כולה. מערכת כלים שלובים שברירת זו הייתה הרקע והסיבה למערך ההנחיות החמור שהותקן בהקשר זה, כפי שנוכל להתרשם בהמשך.

עיקרון נוסף קבע שהקרקע שהוקצתה לילידים לא תיפול ברמתה ובכמותה מן הקרקע שהייתה בידיהם קודם לכן. במסמך ששלח נשיא האודיאנסיה של גוואטמלה לנציב הקרקעות שלו ב-1598 צוין שהקרקע המיועדת לקהילות החדשות תימסר לילידים בשפע ולשביעות רצונם (Solano, 1984, doc. 138, p. 282). עם זאת, לא נקבעו מידות מוגדרות, ודובר רק על שיקול דעת חיובי, שאפשר גם הפקעת אדמות מספרדים באזור אם לא היה די מהן לילידים. עוד הושם דגש על רזרבה משותפת (ejido), אדמות שנמצאו בחגורה החיצונית של כל יישוב, ומידותיהם נקבעו ב-1573 כשטח של 17.64 קמ"ר (17,650 דונם)⁸ (Pinelo, 1681, p. 199; Orozco, 1975, pp. 183-184). שטח זה נוסף לאדמות המעובדות של היישוב ולמרחבו האורבני (Orozco, 1975, p. 50). עוד נאמר על אדמות אלה שהן לא יהיו שטח חקלאי, אלא שטח "שבו יוכלו האינדיאנים להחזיק את עדריהם מבלי שיתערבבו עם אלה של הספרדים" (Solano, 1984, doc. 092, p. 224). על הספרדים הוטלו איומים שחוות המרעה שלהם (estancias) ומחצית עדריהם יופקעו והם יידרשו לשלם עוד תשלומי נזיקין אם עדרי הבקר או הצאן שלהם יעלו על שטחי העיבוד או המרעה של הילידים. שאלת מידותיו של הרכוש שיעמוד לרשותם של הילידים וייעודו עמדה לנגד עיניהם של המחוקקים בשלב מוקדם למדי, ונקבעה כבר בחוקי בורגוס מ-1513. חוק של פליפה השני מדצמבר 1573 וחוק של פליפה השלישי מאוקטובר 1618 קבעו, נוסף על שימושים ייעודיים בקרקעות, גם את מאפייניהן: הן צריכות היו להיות נגישות, עשירות במים, ומתאימות לחקלאות מגוונת ולגידול בעלי חיים (Solano, 1984, doc. 138, p. 282).

היקפי השטחים שנמסרו לילידים היו אפוא מאז ומעולם חידה גדולה למרות, ואולי בגלל, ריבוי ההנחיות וסוגי הקרקעות, וחישובים שלא תמיד תאמו זה את זה. להערכתו של אורוסקו, השטח החקלאי הממוצע שהועמד לרשותם של הילידים היה 10-15 דונמים למשפחה באזורים צפופי האוכלוסין, וכ-35-40 דונמים באזורים דלילי אוכלוסין (Orozco, 1975, 48; Solano, 1984, doc. 221, p. 507). היו אלה

ללא ספק שטחים קטנים מאוד, אלא אם עובדו עיבוד אינטנסיבי על ידי השקיה מלאכותית, נושא שאין עליו מידע מספק.

בעיה גדולה אחרת הייתה שהרכוש הזה מעולם לא סומן כהלכה, אך סיווגים היו לו בשפע. על אחדים עמדתי לעיל, אחרים התווספו עם הזמן. היו, למשל, אדמות הפרופיוס (propios) שעייבדן הוקדש לקופת הקהילה, והגדרתן הייתה "השטחים, הבתים, אדמות המרעה וכל רכוש אחר של הכפרים שניתן בחכירה או באריסות לתועלת תושביהם" (Orozco, 1975, p. 48). שטחים אחרים היו אדמות הארביטריוס (arbitrios) או שטחי רשות ומרחבים ציבוריים ייעודיים לשימוש מסחרי או יצרני, שאפשר היה להשתמש בהם תמורת תשלומי חכירה לקהילה (שם, עמ' 50). אדמות אחרות הוקדשו לבתי החולים. בתי החולים היו מוסד ימי ביניימי מוכר, ששועתק באמריקה ביוזמתם של המסדרים הדתיים ובעידוד מלכותי היו לדון בשאלות הלכה ולטפל בצרכים הדתיים של הקהילה, לארגן את החגיגות הדתיות, לטפל בחולים, להגיש סעד לעניים, ליתומים ולנכים, ולאכסן עולי רגל. בפועל עסק המוסד בצרכים נוספים והיה "מרכז הקהילה בכל האספקטים: הדתיים, הכלכליים, הפוליטיים והתרבותיים" (Yokoyama, 2014, p. 222). כדי לממן פעילות זו הוקצו בכל קהילה שטחים חקלאיים מסוימים ושטחי מרעה ייעודיים. שטחים מסוימים או עדרים הוקדשו לקבוצת האחוה הקהילתית, שנוהלה בידי הכומר המקומי ושימשה מעין "מוסד לביטוח קהילתי" שייעודו לסייע באופן זמני או קבוע לתושבים שהכנסותיהם לא הספיקו כדי לקיים אותם. נוסף על כל אלה הפרישה כל משפחה יחידה בגודל 280 מ"ר לערך לצורך גידול תירס, שהועבר כמס משפחתי לקופת הקהילה.

מבנהו הכללי של היישוב הילידי החדש הוסדר בהדרגה. בראשית המאה השבע עשרה כבר הייתה התבנית ברורה לחלוטין. מסמך מנובמבר 1601 שעסק ביישוב מחדש של האינדיאנים במרחב מיצ'ואקן, מקסיקו, מלמד על כך. המסמך הארוך והמפורט מן הרגיל מכיל בין השאר הנחיות מדויקות לגבי אופן ארגון היישוב החדש. מדובר בו על שטח היחידה הביתית, על המרווחים (הקטנים) בין בתים, על תצורתם הפנימית של הבתים, על ההפרדה בין חדרי המגורים, חדרי השירות ואתרי סילוק הפסולת, על הדאגה לאספקת מים לכל בית ועל בנייה מלבני בוץ "בנוסח קסטיליה". בהמשך דובר על מבנה העיירה, אף הוא "בנוסח קסטיליה": ביישוב, נאמר, יהיו כיכר, כנסייה, מבנה למועצה המוניציפלית ובית עם קהילתי.

אורח החיים בקהילה הודגש אף הוא: נאמר שהקהילה תקיים אורח חיים נוצרי אך גם אזרחי של צדק חברתי ותקשורת יעילה בין רשויות הדת והחוק, לשם מילוי הצרכים האורכניים, "כפי שנוהגות כל אומות העולם" (Solano, 1984, doc. 144, pp. 290-294).

זכות הקומפוזיציה

כמו לספרדים, כך גם לאינדיאנים הייתה הזכות לצרף גם אדמות פרטיות לאדמות שהתקבלו מן הכתר במסגרת היישוב מחדש, להחזיק בהן ולרשום את היחידה האגררית המשולבת הזאת כחוק. זכות זו, שכונתה "זכות הקומפוזיציה", הייתה חשובה מכמה סיבות: סיבה אחת הייתה שהיא סייעה לשכנע את הילידים לעבור ליישובים החדשים, שכן לא פסלה את האפשרות לתת להם אדמות חלופיות שוות בגודלן לאלה שנאלצו לעזוב, ולצרף אותן כחוק לרכוש הקהילתי שהתקבל במסגרת הטרנספר. הסיבה השנייה נגעה לנוהג שרווח בין הילידים שלא לדווח על השטח המדויק של הקרקע שברשותם, שמא יתברר שהחזיקו אדמות לא להם. הבקשה למימוש קומפוזיציה אפשרה לכתר לעקוב אחר היקף הקרקעות שבהן החזיקו בעלי העניין, ואף לגבות מהם את דמי ביצוע האיחוי. הסיבה השלישית הייתה שהליך הקומפוזיציה העניק לרכוש שנרשם במסגרתו מעמד חוקי ומוגן מפני חמסנים – יהיו אלה ספרדים, בני קסטות או ילידים אחרים (Campos Harriet, 1981, pp. 67-72). בדצמבר 1598 המליץ נשיא האודיאנסיה של גוואטמלה לשכנע את האינדיאנים בדרכי נועם לבצע את הליך הקומפוזיציה, ולשרת בכך את המלוכה הספרדית (Solano, 1984, doc. 138, p. 283).

מסמך הנחיות של הממונה העליון אלורו מתייחס לקומפוזיציה של אדמות בלתי מעובדות ברחבי היספנו-אמריקה (רבות מהן תוצאה של התרוקנות יישובים בשל מגפות גדולות או בריחת תושבים מנטל המסים ועבודות החובה). במסמך הוא כותב שיש לסייע לילידים בהליך הקומפוזיציה ולשכנע אותם בדבר התועלת שיפיקו מכך שיהיו בידיהם אסמכתאות ושטרי קניין על האדמות שצורפו (Solano, 1984, doc. 209, pp. 439-440). עם זאת, הציע אלורו לקיים חקירה חוץ-משפטית סמויה של מצב אחזקות השטחים שברשות הילידים כדי להשיג מידע שבאמצעותו אפשר יהיה לשכנע אותם (ואולי ללחוץ עליהם) שטוב יהיה אם ירווחו על האדמות העודפות שברשותם לטובתם שלהם ולטובת המלך, "שזה רצונו" (Solano, 1984).

(doc. 209, p. 440). אלוורוז לא הסתפק רק בכך: כדי להוסיף מכפיל לחץ הוא הציע לכרוך את חיזוק מעמדו המשפטי של האחידו בכיצוע קומפוזיציה של השטחים שטרם נרשמו כחוק עד לרגע שהוא (1746), שמא יופקע האחידו על ידי המדינה.⁹ במילים אחרות, ירצו הילידים להגן על שטחי האחידו שלהם, יואילו לבצע הליכי קומפוזיציה, ואז יתברר כמה אדמות הם מחזיקים בפועל, מהם השימושים הנעשים בהן ומה מתחייב מכך לצורכי מס ואף הפקעה. ניכר היה אפוא שהבורבונים,¹⁰ אף שהשתדלו לשמור על הרוח הכללית הטובה ביחסים עם הילידים, היו פחות סלחניים מקודמיהם, ההבסבורגים, לנוכח הכאוס הקנייני שביקשו הילידים לשמר בהיספנו־אמריקה (Solano, 1984, p. 87).

ההתנכלות לרכוש הילידי

את מנוחתו של הכתר טרדה כל העת הראגה שמא ימכרו הילידים את רכושם, כפי שאכן נהגו לעשות, במחירים מגוחכים או תמורת "מתנות" סתמיות. בשל כך ובשל עוניים הרב לא יוכלו להעלות מס גולגולת, וקשה יהיה לאתנם ולגייסם לעבודות כפייה מפאת נדודיהם התמידיים בחיפוש עבודה. מצב זה לא נשאר על כנו זמן רב. ברי היה שכדי לשמור על האינדיאנים צריך היה לאסור קודם על כל העברה או מכירה של הרכוש שהילידים קיבלו כאשר סופחו לאנקומיאנדות – רכוש שבשלב מוקדם זה עדיין נחשב פרטי ולא קומונלי. בהסדרה זו עסקו חוקי בורגוס משנת 1513, שצוטטו לעיל.

בעניין זה אומר סולנו שהבעיה של מכירת רכוש פרטי ואף קומונלי הייתה טיפוסית לכל תקופת הקולוניה. האמצעי שננקט, בייחוד לאחר 1540, היה לקיים כל עסקת קנייה בנוכחות אחד משופטי האודיאנסיה (Solano, 1984, doc. 043, pp. 165-166). אך הנהגים שהשתרשו התעלמו מהליך זה. במקרה שנידון על ידי המלך בסדולה מלכותית נזעמת מאוקטובר 1549 סופר שאנקומנדרוס, מנהלי העבודה שלהם ו"אנשים אחרים" נהגו לפתות ילדים למכור להם את רכושם בניזיד "חולצה וכד יין". המלך, שמאס בנוהג הזה שפשה בקולוניה, הוסיף והודיע

9 הילידים נהגו להחכיר עודפי אדמות או לא לעבד אותם כלל, בניגוד לחוק. ראו, Solano, 1984, doc. 219, pp. 499-502.

10 בית בורבון הוא בית המלוכה בספרד למן המאה השמונה עשרה ועד ימינו.

שבכוונתו לשלוח מבקר, "איש אמון ירא שמים", לבדוק את המצב בכל מחוזות המשנות למלך של ספרד החדשה, ולהשיב לילידים את כל האדמות ופרטי הרכוש "שנלקחו מהם בכוח תוך הפחדתם" (Solano, 1984, doc. 050, p. 172). בחלוף הזמן התגברו גם ההגבלות על סחר חופשי שכזה. ב-1571 כבר ציווה פליפה השני על מכירת קרקע פרטית באופן פומבי בלבד, המתנה של חודש מרגע ההכרזה על העסקה ועד לביצועה כדי לאסוף התנגדויות, ורק אז, אם הכול ייראה תקין, תיעשה העסקה בנוכחות שופטים (Solano, 1984, doc. 088, pp. 213-214). כל עסקה שלא תיעשה על פי הליך זה תבוטל מכול וכול, קבע המלך.

שנה אחר כך נקבעה החמרה נוספת: מכירת רכוש תאושר רק אם ערכו יעלה על 30 פסוס זהב. הכוונה כאן הייתה למנוע את פיתוי הילידים למכור פיסות רכוש קטנות, לכאורה לא חיוניות, דוגמת שטחי בנייה למגורים או גינות ירק ושטחי מרעה זולים יחסית, שיאפשרו חדירה של ספרדים לתוך יישובי הילידים ודחיקתם מהם. ההנחה הייתה מן הסתם שיליד המוכר נכס בסכום העולה על 30 פסוס זהב הוא מבוסס דיו ויכול להחזיק שטחים אחרים למחייתו. זאת ועוד, מעתה נדרש היליד המוכר לקבל אישור לעסקה מטעמו של שופט. תפקיד השופט יהיה לערוך חקירה על טיבה של העסקה, על תוצאותיה ועל השלכותיה אם תאושר (Solano, 1984, doc. 089, p. 214). גם ההסדר הזה ככל הנראה לא פתר את הבעיה. בדצמבר 1603 כתב המשנה למלך של ספרד החדשה כך: "הואיל והילידים של ממלכה זו היו אומללים ומעוטי כישרון, הספרדים ואנשים אחרים עושקים ומרמים אותם בדרך כלל בקנותם את אדמותיהם ורכושם במחיר נמוך בהרבה מערכם" (Solano, 1984, doc. 147, p. 299). בנקודה זו הוחלט להחמיר עוד את ההליכים: שום עסקה, נקבע עתה, לא תוכל להתבצע ללא אישורו של המשנה למלך.

המצב לא השתפר בחלוף הזמן. בשנת 1781 סיפר המשנה למלך של ספרד החדשה דון מרטין דה מיורגה על התעלמות מוחלטת מהוראות חוקי המכירה. עסקאות נעשות, כתב, בין האינדיאנים לבין עצמם וביניהם לבין הספרדים, בני התערובת ושאר הקסטות הגרים בתוכם, והן כוללות, נוסף על רכוש פרטי ואפילו בתי המגורים, גם רכוש קהילתי, כולל חלקות העיבוד העיקריות. התוצאה הייתה, כתב מיורגה, "שהילידים סובלים נזקים שמעבר לכל מידה, כדי כך שאין להם מקום להתגורר בו, מקום להרעות בו את עדריהם, ואף לא הסעד הצנוע של בקתות וצריפים (בתי מגורים זמניים), שמטרתם לשמר חיי אדם" (Solano, 1984, doc. 215, p. 483). בנסיבות אלה אין פלא, כתב המשנה למלך, ש"ספרדים ובני

קסטות חדרו ליישובים הילידיים, התמקמו בהם [בניגוד לחוק], ופשטו את עורם של האחרונים במיני עסקאות אפלות, בלי שידם של הילידים השיגה את היכולת להתמקח ולשקול את הצורך ואת התועלת שבדבר" (שם). היקף התופעה הזו הלך וגדל מיום ליום, ציין המשנה למלך, עד כדי כך שעלה חשש כבד שלרבים מן הילידים לא יהיה ממה להתקיים. אך הניסיון המחודש להעביר את כל העסקאות האגרריות לאישורו של המשנה למלך עלו בתוהו למרות המצב הקשה.

לסיכום פרק זה נוכל לומר שלמציאות היו שני צדדים. האחד, מערך הסדרים חוקי שנתן לילידים ולרכושם מקום של כבוד, תוך שהם מתארגנים ומאורגנים בקהילות חדשות, ובתנאי שיואילו לעשות זאת מתוך הסכמה, שמא ייעשה הדבר בכוח. מן הצד השני רבו הקשיים בשל פלישות ספרדים לשטחי הילידים, לחצים גדולים למכירת קרקעות ילידיות עד התרוששות בעליהן הקודמים, ואף התעמרות בילידים, ובייחוד במיסיונים שהקימו נזירים באזורי הספר.

ההגנה על יישובי הילידים ועל רכושם

המאבק על הגנת יישובי הילידים מחמדנותם ומסקרנותם של הספרדים ושל הקסטות היה קשה וממושך ביותר, והישגיו היו חלקיים בלבד. לדברי סולנו, שלל האיסורים שהוטלו על הספרדים במגעייהם עם הילידים נותרו על הנייר בלבד. התנכלויות היו עניין שבשגרה, והגיעו עד כדי חטיפת ילדים ונשים לעבודות הבית והמשק בחוות הספרדים, כפי שראינו בסדולה משנת 1713 וברבות אחרות שקדמו לה (Solano, 1984, doc. 051, p. 173; doc. 117, p. 258; doc. 181, pp. 365-366). אלא שסבלם של הילידים לא הגיע רק מן החוץ. התנכלויות לשטחי העיבוד והרכוש בכלל אירעו גם מבפנים, מצד קסיקים ואף ילידים אחרים בני היישוב או המחוז (Solano, 1984, doc. 077, p. 202; doc.099, p. 234; doc. 102, pp. 236-237). השלכות הדבר היו קשות. בסדולה מלכותית משנת 1550, שהופנתה למשנה למלך של ספרד החדשה, נאמר שהילידים אינם רוצים לגדל גידולי שדה, ומורגש מחסור בלחם בגלל זלילת החיטה על ידי עדרים שפלושו לשדותיהם (Carrasco, 1975, p. 174-175; Solano, 1984, doc. 052, p. 193). תביעת המלך מן המשנה שלו בספרד החדשה להרחיק את חוות הספרדים מאלה של הילידים הייתה תקיפה (Solano, שם), אך כפי הנראה בלתי יעילה. דיווחים מאוחרים יותר סיפרו ש"חלק מחוות הבקר נמצאות ותופסות אדמות שלחין טובות מאוד לזריעת חיטה, ואם

חיות אלה לא היו שם, האינדיאנים היו זורעים חיטה באדמות הללו". ומשום שהם נמנעים מכך, "אומרים שלפעמים חסר לחם בספרד החדשה" (שם). הפתרון הכללי שנמצא היה ליצור אזורי הפרדה מוחשיים בין היישובים הספרדיים ליישובי הילידים והסדרת סוגיות המרעה – עד כדי הימנעות מהקמת חוות בקר ספרדיות בסמיכות לכפרי הילידים (Solano, 1984, doc. 181, p. 366, note 1). במאי 1567 פרסם אפוא המרקיו דה פֶּלֶסס (Falces), המשנה למלך השלישי של ספרד החדשה (1566-1567), הוראה שקבעה את גודל השטחים שיינתנו לילידים ואת המרחקים המדויקים בינם ובין מקומות שיושבים בהם ספרדים (Solano, 1984, doc. 181, pp. 365-366).

ב-1581 הוצא צו נוסף לכל שטחי ספרד החדשה, שהורה על הרחקת הספרדים מיישובי הילידים, וקבע גם את המרחקים החוקיים. והדברים אינם אמורים רק בעררי הבקר "הנכנסים [לשטחי הילידים] בכל עת [ולא רק בתום הקציר, על פי המותר], בלי השגחה מספקת, ובכך פוגעים [בילידים] ומרמים אותם", אלא גם בשחורים ובריונים (עובדי החוות הספרדיות) המתנפלים על העופות של הילידים וכן על נשותיהם וילדיהם, ומאלצים אותם לשרתם. עד כדי כך חמור המצב, קובע הצו, "שמסיבה זו ננטשים הרבה כפרים" (Solano, 1984, doc. 117, p. 258).

באוקטובר 1618 התבשרה הקולוניה על הגדלה נוספת של אזורי החיץ בין יישובי הספרדים ליישובי הילידים. בסדולה חדשה שכוונה לפרובינציה של פרגוואי נאמר שהמרחק בין יישוב אינדיאני קיים לחוות בקר ספרדית יעמוד על פרסה וחצי, וחוות צאן תהיה במרחק של חצי פרסה. אולם בין יישוב ילידי חדש לחוות הללו יתקיים כפל מרחק בהתאמה. הפעם, כלאחר ייאוש, הרחיק הצו עד כדי מתן הרשאה ש"מי שיפלוש לאדמות האינדיאנים מותר יהיה להורגו בלי להיענש" (Solano, 1984, doc. 156, p. 313).

חשבון המרחקים בין יישובי הילידים ליישובי ספרדים שאינם משקי בקר זכה אף הוא לנוסחאות הולכות ומחמירות. בסדולה מלכותית של קרלוס השני משנת 1687, שהופנתה למשנה למלך ולאודיאנסיה של מקסיקו, קבע המלך שלנוכח ההתנפלות של ספרדים על הרכוש האינדיאני ובהסתמך על החקיקה הקיימת בנושא מאז 1567 הוא מבקש להרחיב את השטחים האסורים לגישה ספרדית לא רק ל-500 המידות מן הבתים החיצוניים של הכפר, הקבועות בפקודת 1567, אלא כמה שיידרש, ללא הגבלה. בהמשך הסדולה מתברר שההרחבה הבלתי מוגבלת של אזורי החיץ הצטמצמה לתוספת של 100 מידות ל-500 המסורתיות, או כ-84 מטרים

נוספים (Solano, 1984, doc. 181, p. 366). הוראה זו, אמר המלך, יש לאכוף בכל התוקף ובכל האמצעים "בלי מגבלה כלשהי" כדי להבטיח את "ההקלה, היחס הטוב ושימור האינדיאנים" (שם). נראה אפוא שההחמרות שהוטלו בפרגוואי שבעים שנה קודם לכן היו מקומיות ולא כלליות.

בסדולה נוספת מיולי 1695 חלה נסיגה בנחרצות המטרופולינית לנוכח תלונות חקלאים ספרדים שהילידים התחכמו והחלו להקים בתים ארעיים מ"מעשב, או אבנים ובוץ" בתוך שדותיהם הרחוקים משולי השטח האורבני של יישובם, ואז למדוד את המרחק לחלקותיהם הסמוכות של החקלאים הספרדים כדי לגלות שאלה קטנים מהמידות שנקבעו בתקנות הנזכרות. התוצאה הייתה, טענו האיכרים הספרדים, שהילידים מיהרו לאודיאנסיה, ודרשו ממנה שתקצץ את חלקות הספרדים כך שתעמודנה בדרישות מרחקי המינימום של חוק 1567, ואף "גרוע מכך", בהנחיות המחמירות עוד יותר של המלך משנת 1687 (Solano, 1984, doc. 191, p. 384). החוואים דרשו אפוא שהמרחקים יימדדו מן הכנסייה ולא מן הבית האחרון של היישוב (Solano, 1984, doc. 191, p. 385). המלך החליט לעשות כן, אך הוסיף לכך סייג: אם יתברר שבהקצאות אלה יש משום פגיעה ברכושם של החוואים או של האינדיאנים ייקרא למקום בורר שילמד את הבעיה ואז ימדוד את המרחקים בין בתי הילידים לשדות הספרדים באופן שיעלה בקנה אחד עם דרישות החוק ומבלי "שייטן יד לפגיעה באלה או באלה" (שם). ספק גדול אם הסדר זה היה טוב מקודמיו.

סוף סיפור ומסקנות

מנקודת המבט של הכתר הטרונספר היה סיפור של הצלחה. הוא הבטיח שליטה ופיקוח על הילידים הפזורים, ארגן אותם והכשירם למילוי משימות העבודה ותשלום מס הגולגולת, גייס אותם למשימות צבאיות נגד קבוצות ילידים מרדניות ולמפעלי התנחלות מתרבתים בלבם של אזורי הספר (Menegus Bornemann, 1999a, p. 95; [Cramaussel in print]). הטרונספר הכשיר את הילידים לקבל על עצמם את עול הנצרות והתרבות ההיספנו-אירופית באמצעות מחיקת אתרי הזיכרון הפרוכיאליים, הענקת שמות ספרדיים לאנשים, הצמדת שמות קדושים ליישובים, "מינוי" פטרון קדוש ייחודי לכל אחד מהם והשתת לוח השנה הנוצרי על כל מועדיו. במסגרת הטרונספר עוצבו היישובים על פי התבנית האירופית והוקמו מוסדות מתאימים,

כגון כנסייה, בית כומר, בית מועצה, שוק, בית חולים וכיו"ב. הטרנספר ביטל ומחק את תבנית השליטה הסניוריאלית המרחבית, וקיבע את הארגון הילידי על בסיס יישובי-מקומי ששימר את המנהיגות הילידית הזוטרה בלבד, בתוך שהוא מחסל את המנהיגות הסניוריאלית הבכירה וממקם תחתיה את ממשל הכיבוש (Enkerlin, Pauwells, unpublished).

מנקודת המבט הילידית התמונה הייתה פסימית. לבד מאובדן הריבונות, השעבוד, התלות, התרבות הכפוי והשינוי הקיצוני באורחות החיים שנקשרו להתיישבות החדשה, תרמה לפסימיות זו שורה של תופעות, שעולות מבין השורות בפקודות, בחוקים, בצווים ובהנחיות הרבים מספור שהוצאו בהקשר של היישוב מחדש. למדנו על התנגדויות למהלך המיישב שהסתיימו בטרנספר אלים ובשרפת יישובי המוצא; על ילידים שסבלו מפלישות תכופות של עדרי בקר ספרדיים לשדותיהם ולעומק יישוביהם, לעתים עד לבתיהם ממש; על התנכלות לנשים בעת היעדרות הגברים, שגויסו לעבודות הכפייה הרחק מן הבית; על ניצול יתר של ילידים בעבודות הללו ובריחת תושבים מקהילותיהם בשל כך; על ייאוש מן החקלאות שהתפשט לא אחת; על סחר קרקעות סחטני שגזל מהילידים את רכושם ורוקן יישובים מיושביהם; על אנקומנדרוס ששעבדו את הילידים שסופחו אליהם ואילצו אותם לבקש מן הרשויות להקים להם יישובים במסגרת ההסדר המיישב במיקומים שהקלו על האנקומנדרוס אך הכבירו על הילידים; על כמרים תאבי בצע שניכסו לעצמם רכוש בתוך הרפובליקות הילידיות וניצלו את הילידים כדי להעצים את האחוות הקהילתיות; על מיסיונים שקיימו אורח חיים דכאני ואלים; ועל ילידים שעד בוא הספרדים ניהלו את אמריקה ביד רמה שהדהימה את הכובשים, ועתה, בתוך התהליך והגדרותיו המדויקות, הפכו ל"אומללים", "עניים", "חלשים", "שבריריים", "עבדים", או בכיטוי כולל – אבק אדם, או אובייקטים של כוח חיצוני זר, מנוכר ומשעבד שהשתמש בידיו בו זמנית לליטוף ולהלקאה.

מקורות עקיפים מאשרים את התמונה. ידוע לנו שהטרנספר עורר התנגדות גדולה ביישובי הספר, שנגדם ניהלו הספרדים "מלחמת אש ודם" (guerra a fuego y a sangre) (Cázares Carrilo, 2006, fol. 85, 252-254). אנו למדים על סכסוכים קשים בין קבוצות ילידים יריבות שאולצו להתכנס לאותו יישוב על שרפת היישובים הקודמים עד היסוד (Colmenares, 1978, doc. 5, p. 62), עם הקמת היישובים החדשים, גם אם המעבר התבצע בטוב (Solano, 1984, p. 49), וכאמור, על התרוקנות יישובים ונטישתם. בשלהי המאה השבע עשרה כתב

הנוסע הספרדי גבריאל פרננדס דה ויללובוס (Fernández de Villalobos), ששהה עשרים שנה מחייו באמריקה והיה הממונה על הכספים של אחד ממחוזות ונצואלה, בספרו "גדולת היספנו־אמריקה" (*Grandeza de las Indias*): "למרות המלחמות האכזריות והמגפות [באירופה] קשה לצעוד יום שלם בספרד, בצרפת, באנגליה, בפלנדריה או בגרמניה בלי למצוא בכל שלוש או ארבע פרסות מקומות מאוכלסים; באמריקה חוצים 20, 30, 50 ו־100 פרסות מן הפוריות והמניבות ביותר, שהיו עד לא מזמן מן המיושבות בכל המקומות האחרים בעולם, ועתה אין בהן ולו יישוב אחד" (Rosenblat, 1954, p. 82). ב־1791 דווח המבקר מלנדס וולדס, שבדק את מצב הילידים במרחב גוארלחרה בספרד החדשה, שמתוך 19 היישובים של אחד ממחוזות המרחב נותרו מאוכלסים רק שניים (Solano, 1984, doc. 220, p. 503). האם לאלה התכוון המשנה למלך של ספרד החדשה אנטוניו דה מנדוסה כאשר כתב ליורשו לואיס דה ולסקו ב־1550: "כבודו ימנע ככל האפשר מהקמת קהילות, משום שהניסיון מלמד שהתועלת הנגזרת מן הטוב [שהתהליך הזה] מתיימר להשיג אינה רבה ביחס לנזק הנובע מן הסוגיות וההשקפות המועלות בהן" (Gerhard, 1975, pp. 569-570). לא ברור מהן הסוגיות וההשקפות שהתכוון אליהן, אך עמדתו של מנדוסה כלפי הפרויקט כמכלול הייתה ברורה.

הקשיים וההחלשה השיטתית של הקהילות כקולקטיבים פוליטיים מגובשים לא הסתיימו בכך. בשלהי המאה השמונה עשרה החל מסע ארוך ושיטתי להפרטת הרפובליקות הילידיות כדי לעודדן להגביר את פעילותן הכלכלית. תהליך ההפרטה הקולוניאלי התמקד באילוץ הקהילות להחכיר שטחים בלתי מנוצלים, להפריט עד מחצית השטחים המנוצלים, לא כולל קרקעות האחידו (Orozco, 1975, pp. 179-180), ולחלקם לתושבים חסרי קרקע כמשקים משפחתיים (Orozco, 1975, pp. 161-162, doc. 207, Solano, 1984). בהינף יד הטיל הכתר פיקוח הדוק על קופות הקהילות, שצברו נכסים רבים עם השנים, אך לטעמם של הבורבונים לא מונפו די מבחינה כלכלית.

מאמץ זה נמשך גם לאחר שמדינות אמריקה הגיעו לעצמאות (1810-1825), והפעם מתוך כוונה לפרק לגמרי את הקהילות הילידיות כישויות משפטיות, כדי לחבר את אנשיהן כיחידים לקהילה הלאומית ברוח הפוזיטיביזם. הוא נמשך עוד ביתר שאת לאחר שוך מלחמות העצמאות. בשלב זה נפלו ההגנות גם מאדמות האחידו, אולי הסמל הבולט ביותר של הקהילה השיתופית, שנבלעו אף הן בלוע מנגנון ההפרטה (Orozco, 1975, pp. 182-189). להליך זה היו השלכות חמורות:

הוא הביא לפירוקן של רבות מן הקהילות (כ-90 אחוז מהן במקסיקו – הנתון הגבוה ביותר בכל אמריקה), להפקעת קרקעותיהן שהוגדרו פעמים רבות "נטושות" משום שלא הופרטו במועד שנקבע לכך, ולייסוד חוות ענקיות פרטיות תחתן, בעוד הקומונרוס של האתמול הופכים עתה לאיכרים צמודי חווה, למעשה צמיתים (Carrasco, 1975, p. 191; Gerhard, 1975, p. 575).

חרף הקשיים לא הייתה הקהילה ישות פסיבית. לאחר שלב ההלם היא החלה להצמיח אישיות משלה. אישיות זו הייתה קשורה במהותה למסורות קדמוניות מעידנים נשכחים, ששימשו בידיה אמצעי למיקוח ולקידום זכויות יתר, לצירוף שטחים "קדומים" לאדמות הקהילה (בהליכי קומפוזיציה למיניהם) ולהגנה מפני איומים (Owensby, 2008). בעידן הרפובליקני, שהחל בשנים 1810-1830 באזורי אמריקה השונים, שימשו עקרונות אלה יסודות לתביעות להשיב את הקהילה על כנה, תביעות שזכו להכרה לאחר מאמץ פוליטי ושתדלני גדול במהלך שנות השמונים של המאה העשרים – עידן "ההתעוררות האתנית" הגלובלית. בכמה מדינות דוגמת אקוודור, בוליביה ומקסיקו התקדם התהליך הזה עד לשינוי חוקתי בהגדרת המדינות עצמן, והפיכתן למדינות לאום רב־אתניות ורב־תרבותיות.

בשנות השמונים של המאה העשרים הבשילה ההכרה שקיום הקהילות לא יזיק לעניין הלאומי אלא אף יחזקו. עתה אושרו עוד ועוד השבות קרקע על בסיס שטרי הבעלות ההיסטוריים, והקהילה קמה לתחייה. באותו הינף נולד האינדיאני החדש המבקש לשוב ללא מבוכה אל זהותו ולהכריז על עצמו "אני אינדיאני" (soy indio), אם לעשות פרפרזה על ספרו של האנתרופולוג המקסיקני לואיס וסקס ליאון (Vázquez León, 1992) "להיות שוב אינדיאני" (*Ser indio otra vez*). הספר עמד יפה על הבשלת המהלך: הקהילה הילידית שהקימו הספרדים לשמש להם אמצעי לנצל את עושרה של אמריקה ולהביאה לחיק הנצרות שרדה את תהליכי הפירוק המאוחרים, ושבה מקץ 500 שנה אל בסיסי זהותה, אל מעמדה המשפטי כישות קהילתית ואגררית תאגידית, ובמידה רבה גם אל אושרה ואל גאוותה.

מקורות

גינזברג, א' (2009). ג'נוסייד: מפגש ועימות – השמדת העמים האינדיאנים של אמריקה הספרדית. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

- Álvarez, S. (2008). Conquista y encomienda en la Nueva Galicia durante la primera mitad del siglo XVI: “Barbaros” y “civilizados” en las fronteras americanas. *Relaciones*, *XXXIX* (116), 135-188.
- Campos Harriet, F. (1981). Tres casos de composición de tierras, *Revista Chilena de Historia del Derecho*, *8*, 67-72.
- Carrasco, P. (1975). Transformación de la cultura indígena. *Historia Mexicana*, *XXV* (98), 175-203.
- Castillo, G. C., del (1986). *Textos y documentos de la América hispánica*. Barcelona: Labor.
- Cázares Carrillo, A. (Ed.) (2006). *Manuscritos del concilio tercero provincial mexicano (1585)*. Zamora y México: El Colegio de Michoacán y La Universidad Pontificia de México.
- Colmenares, G. (Ed.) (1978). *Lecturas de historia colonial III: El problema indígena en el período colonial (1540-1614)*. Bogota, Colombia: Universidad de los Andes.
- Constitution of the Republic of Ecuador*. <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html>
- Cramausel, C. [in print]. Indios de paz contra indios de guerra durante las campañas punitivas en el bolsón de Mapimi, 1652-1653 y 1721-1722. In: J. Marcos (Ed.), *El orden social y político en los territorios de frontera hispanoamericanos. Siglos XVI-XX*. Medina, Hermosillo: El Colegio de Sonora.
- Enkerlin Pauwells, L. Señores y señoríos: la constitución territorial en el Michoacán temprano. Una visión desde la historia y la arqueología. (Unpublished article).
- Gerhard, P. (1975). La evolución del pueblo rural mexicano: 1519-1975. *Historia Mexicana*, *XXIV* (96), 566-578.
- Hamilton, E. J. (1965). *American treasure and the price revolution in Spain, 1501-1650*. New York: Octagon Books.
- Hanke, L. (2002 [1949]). *The Spanish struggle for justice in the conquest of America*. Dallas: Southern Methodist University Press.
- Lemkin, R. [n.d]. Methods of Genocide. Box 8, Folder 11. American Jewish Historical Society, Center for Jewish History, Boston, MA and New York, NY.

- León Pinelo, A. de, et al. (1681), *Recopilación de leyes de los reynos de Las Indias, mandadas imprimir y publicar por la magestad católica del rey Don Carlos II, nuestro señor*, Libro VI, Título III (pp. 198-201). Madrid: Julian de Paredes.
- Macleod, M. J. (1988). Spain and America: The atlantic trade 1492-1720. In: L. Bethell (Ed.), *The Cambridge history of Spanish America*, Vol. I (pp. 371-388). Cambridge: Cambridge University Press.
- Menegus Bornemann, M. (1986). La parcela de indios. In: P. Carrasco et al. (Eds.), *La sociedad indígena en el Centro y Occidente de México* (pp. 103-128). Zamora: El Colegio de Michoacán.
- Menegus Bornemann, M. (1999a). Los bienes de comunidad de los pueblos de indios a fines del período colonial. In M. Menegus Bornemann & A. Tortolero (Eds.), *Lecturas de historia económica Mexicana* (pp. 85-118). México: Instituto Mora, El Colegio de Michoacán, El Colegio de México, Instituto de Investigaciones Históricas de la UNAM.
- Menegus Bornemann M. (1999b). Los títulos primordiales de los pueblos de indios. In: M. Menegus Bornemann (Ed.), *Dos décadas de investigación en historia económica comparada en América Latina* (pp. 137-161). México: El Colegio de México/CIESAS/Instituto Mora/UNAM.
- Orozco, W. L. (1975), *Los ejidos de los pueblos*. México: El Canallito.
- Oudijk, M. R. & Romero Frizzi, M. (2003). Los títulos primordiales: Un género de tradición mesoamericana del mundo prehispánico al siglo XXI. *Relaciones*, 95, 18-48.
- Owensby, B. P. (2008). *Empire of law and Indian justice in colonial Mexico*. Stanford: Stanford University Press.
- Romero Frizzi, M. (2010). Los títulos de San Mateo Capulalpan, Oaxaca: Actualidad y autenticidad en un título Primordial. *Relaciones*, 122, 21-54.
- Rosenblat, Á. (1954). *La población indígena y el mestizaje en América: Tomo I: La población indígena, 1492-1950*, Buenos Aires: Editorial Nova.
- Roskamp, H. (2001). Los "títulos primordiales" y la fundación prehispánica de los pueblos michoacanos: algunas reflexiones. *Boletín del Archivo General Agrario*, 15, 5-21.
- Roskamp, H. (2003). Los "Títulos Primordiales" de Carapan, Michoacán: Legitimación e histografía en una comunidad indígena de Michoacán. In:

C. Paredes Martínez & M. Terán (Eds.), *Autoridad y gobierno indígena en Michoacán: ensayos a través de su historia*, Vol. I (pp. 305-359). Morelia: CIESAS – Colegio de Michoacán/INAH-DEH/UMSNH-IIIH.

Roskamp, H. (2010). Memoria, identidad y legitimación en los títulos primordiales de la región tarasca. In: A. Roth Seneff (Ed.), *Caras y máscaras de México étnico: Las formaciones del Estado mexicano*, Vol. I (pp. 39-53). Zamora: El Colegio de Michoacán.

Solano, F., de (1984). *Cedulario de tierras: Compilación de legislación agraria colonial (1497-1820)*, México: Universidad Nacional Autónoma de México.

- Doc. 004 (Alcalá de Zamora, 20 de marzo y Zaragoza, 29 de marzo, 1503), pp. 109-111.
- Doc. 009 (Valladolid, 23 de enero, 1513), pp. 117-118.
- Doc. 012 (Madrid, 13 de septiembre, 1516), pp. 121-124.
- Doc. 037 (Valladolid, 26 de ferbrero, 1538), p. 160.
- Doc. 043 (Madrid, 11 de febrero de 1540), pp. 165-166.
- Doc. 044 (Madrid, 10 de junio de 1540), pp. 166-167.
- Doc. 049 (Valladolid, 9 de octubre, 1549), p. 171.
- Doc. 050 (Valladolid, 9 de octubre, 1549), p. 172.
- Doc. 051 (Valladolid, 24 de marzo, 1550), p. 173.
- Doc. 052 (Valladolid, 16 de abril, 1550), pp. 174-175.
- Doc. 057 (Cigales, 21 de marzo, 1550), p. 181-183.
- Doc. 068 (Toledo, 19 de febrero de 1560), p.193.
- Doc. 072 (Madrid, 18 de julio, 1562), pp. 197-198.
- Doc. 077 (México, 25 de enero, 1564), p. 202.
- Doc. 088 (Madrid, 23 de julio de 1571), pp. 213-214.
- Doc. 089 (Madrid, 18 de mayo, 1572), pp. 214-215.
- Doc. 092 (El Pardo, 1 de diciembre, 1573), p. 224.
- Doc. 099 (México, 13 de septiembre, 1575), p. 234.
- Doc. 102 (México, 15 de may, 1576), pp. 236-237.
- Doc. 110 (San Lorenzo de El Escorial, 20 de mayo, 1578), pp. 250-252.
- Doc. 117 (Tomar, 1 de mayo, 1581), p. 258.

- Doc. 120 (Lisboa, 4 de junio, 1582), p. 260.
- Doc. 138 (Santiago de Guatemala, 17 de diciembre, 1598), pp. 280-284.
- Doc. 144 (México, 14 de noviembre, 1601), pp. 290-294.
- Doc. 147 (México, 17 de diciembre, 1603), p. 299.
- Doc. 150 (Aranjuez, 26 de mayo, 1609), pp. 303-304.
- Doc. 156 (Madrid, 10 de octubre, 1618), pp. 312-313.
- Doc. 181 (Madrid, 4 de junio, 1687), pp. 365-367.
- Doc. 191 (Madrid, 12 de julio, 1695), pp. 384-385.
- Doc. 207 (Guatemala, 11 de marzo, 1744), p. 435.
- Doc. 209 (Madrid, 1 de julio, 1746), pp. 436-445.
- Doc. 215 (México, 23 de febrero, 1781), pp. 483-486.
- Doc. 219 (Guadalajara, 11 de febrero, 1791), pp. 499-502.
- Doc. 220 (Madrid, 21 de febrero, 1791), p. 503.
- Doc. 221 (Guadalajara, 18 de diciembre, 1792), pp. 504-507.

Sotelo, R. D. F. (1987). Mito y realidad en las leyes de población de Indias. In: F. de Icaza Dufour (Ed.), *Recopilación de leyes de los reynos de Las Indias: Estudios Histórico-Jurídicos* (pp. 209-255). México: Porrúa.

Stewart, P. (1969). The soldier, the bureaucrat, and the fiscal records in the army of Ferdinand and Isabella, *The Hispanic American Historical Review*, 49 (2), 281-290.

The Political Constitution of the Mexican United States. (2005) (C. P. Vázquez, Trans.). Mexico: Universidad Nacional Autónoma de México. www.juridicas.unam.mx/infjur/leg/constmex/pdf/consting.pdf

Torres, B. (1989). Las plantas útiles en el México antiguo según las fuentes de siglo XVI. In T. Rojas Rabiela & W. T. Sanders (Eds.), *Historia de la agricultura: Época prehispánica, siglo XVI*, Tomo I (pp. 53-128). México: Instituto Nacional de Antropología e Historia.

Vázquez León, L. (1992). *Ser indio otra vez : la purepechización de los tarascos serranos*, México, D.F.: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes.

Yokoyama, W. (2014). *Dos mundos y un destino: Cien años de la encomienda de Juan Infante y sus herederos en la provincial novohispana de Michoacán, 1528-1628*. Morelia, Mich., México: Universidad Michoacana de San Nicolás de Hidalgo.